

В. О. Торічний, А. В. Федорчук, О. П. Глуздань

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСТВА В ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Розглянуто актуальне питання лідерства в секторі безпеки й оборони України, зокрема у Державній прикордонній службі. Дається визначення понять «лідер», «лідерство». Обґрунтовується значення лідерства в сучасному українському суспільстві, його соціальних інститутах. Визначено головні передумови формування лідерства в офіцерів Державної прикордонної служби України.

Ключові слова: лідерство, офіцери, сектор безпеки і оборони, прикордонна служба, офіцери-прикордонники, лідер, управління.

Постановка проблеми. Сьогодні українське суспільство відчуває потребу в лідерстві. Дефіцит лідерства фіксується в різноманітних інститутах, соціальних групах різного спрямування, характеру й розміру. Однак лідерство завжди властиве людині і потребує лише можливостей для свого вияву. З огляду на війну в Україні, війну несправедливу, суспільство, окремі громадяни й держава як політичний інститут скеровують до сектору безпеки та оборони нові запити й вимоги.

Проте український соціум з об'єктивних причин (через історичні процеси) у своєму розвитку не набув необхідного досвіду демократичних перетворень, механізмів та алгоритмів формування лідерів. У наукових працях саме поняття «лідер» не має сьогодні однозначного визначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація раціонального підходу у проведенні наукового дослідження потребує застосування бібліографічно-пошукового методу. Завдяки цьому методу науковці мають змогу сформулювати нові висновки, запропонувати нові ідеї, створити пропозиції щодо вирішення тих або інших проблем.

Питання лідерства становить предмет вивчення багатьох наук: від філософії до маркетингу. Варті уваги наукові праці зарубіжних дослідників, оскільки в західному суспільстві економічна і політологічна науки формувались активно задля вдосконалення управлінських функцій державного сектору, забезпечення змін в економічному середовищі. Науковці М. Боуер [19] та Дж. Юкл [22] досліджували еволюцію поняття «лідерство» і повноваження лідера в консервативних та оновлених політичних системах.

Лідерські стратегії викладено у працях С. Юйк [21] та Цун Ян Ши [21], а комплекс лідерських якостей – у роботі Г. Фіндельмана [16]. Значення лідерства в управлінській сфері вивчали Б. Карлоф, С. Седерберг [5].

Український науковець О. Шкурко [17] досліджував проблеми формування іміджу сучасних авторитетних лідерів. Політологічна наука звертається до питань саме політичного лідерства. Можна констатувати, що чимало праць стосовно політичного лідерства вплинули на те, що власне лідерство і політичне лідерство помилково ототожнюють: А. Ахундова [1], С. Біленко [2], С. Денисюк [4], С. Осипова [9], А. Пахарев [10] та ін.

У наукових працях представників сектору безпеки й оборони проблема лідерства висвітлена недостатньо.

Мета статті полягає в аналізі факторів (передумов) формування лідерства в офіцерських кадрів Державної прикордонної служби України.

Виклад основного матеріалу. Суспільство на кожному етапі історичного розвитку задає тренди в різних сферах життя. Вони можуть змінюватися, зникати, а з часом, можливо циклічно, знову ставати актуальними. Українське суспільство в контексті війни, яку веде проти України росія, відкрило для себе новий тренд – лідерство [7].

Зазначена проблема насамперед є філософською, оскільки соціум постійно піднімає питання пасіонарності, лідерства. Проте й дотепер ці питання залишаються відкритими й дискусійними [14].

У статті здійснено аналіз проблеми лідерства і його сприйняття, а також запропоновано передумови формування лідерства саме в українських офіцерів-прикордонників.

Війна рф проти України відродила довіру до сектору безпеки й оборони і певною мірою сприяла ідеалізації військовослужбовців. З огляду на це постало питання лідерства в сучасних українських правоохоронних і військових формуваннях [3]. Воно надзвичайно актуальне, оскільки Україна потребує реформ у секторі безпеки й оборони, і не декларативних, а доцільних і раціональних.

Ураховуючи специфіку ворога, лідерство сприймається як можливість побудувати нову армію, і зокрема прикордонну службу. Для українців зразком таких трансформацій вбачаються регулярні армії країн високого рівня розвитку, наприклад безпекового блоку НАТО, країн Європейського Союзу [20].

Особливістю виконання професійних завдань офіцерами сектору безпеки й оборони НАТО є пріоритетна роль лідера – керівника підрозділу, а також місії, яку необхідно здійснити [6]. Застосовуючи всі можливі засоби, форми й методи (окрім тих, що становлять загрозу цивільному населенню), виконати завдання.

Військове середовище у своєму розвитку та функціонуванні чимало концепцій і теорій запозичує з так званих «цивільних галузей». Передусім гуманітарні науки уможливають створення нового знання, а в подальшому його застосовують військові. Подібна ситуація сформувалась і з лідерськими концепціями. У суспільстві панувала ідея про те, що необхідно змінити себе, проявити свої найсильніші сторони і врешті – стати найкращим лідером [8].

Найактуальніша тенденція сучасних досліджень лідерства акцентує на тому, щоби підсилити переваги особистості.

У Державній прикордонній службі, і в секторі безпеки загалом [11], більшість керівників, яких ототожнюють із лідерами, намагаються здійснювати професійну діяльність так, аби зробити все можливе за умов збереження максимальної кількості ресурсів і без руйнівних змін [11, 13, 18].

В українському секторі безпеки має сприйматися найважливіше твердження: лідерство тримається на легітимності (визнанні лідера іншими особами), а управління – на офіційному призначенні на конкретну посаду [12]. У цьому полягає суттєва відмінність між лідером і керівником.

Завдання офіцера-прикордонника як лідера полягає не лише у виконанні професійних завдань як таких, а у створенні акцентованої мети, умов для задоволення потреб і реалізації ідей, а також позитивного прикладу для колег і підпорядкованого особового складу, що сприяє зростанню й удосконаленню кожного у військово-прикордонному колективі [15].

Формуванню лідерства у Державній прикордонній службі України сприяють такі головні передумови.

1. Акцентування уваги на сильних характеристиках особистості. За такого підходу можливо запобігти витраті цінного часового ресурсу на виправлення помилок і недоліків. Прикладом реалізації цієї передумови є надання повноважень щодо виконання окремих професійних завдань у прикордонному колективі тим особам, які можуть їх виконати найефективніше.

2. Усвідомлення цінності окремих ресурсів у професійній діяльності офіцерів прикордонної служби. Навчити офіцерів-прикордонників раціонально розподіляти час, аби мати змогу здійснювати фізичну, емоційну та духовну стабілізацію, відновлювати рівновагу.

3. Формування культури професійної діяльності. Кожний офіцер-прикордонник є управлінцем в органі охорони державного кордону. Тому важливим складником його діяльності має стати науковий аналіз сутності управлінського процесу, оптимальних умов функціонування людини.

4. Звернення до інтерактивних, трансформаційних і колективних проєктів лідерства в соціумі, щоби докорінно змінити уявлення про це явище й визначитися з власною моделлю лідерства.

5. Формування системи цінностей, що покладається в основу інтересів. Для офіцерів-прикордонників – формування системи національних цінностей.

6. Усвідомлення лідерства не як тимчасового явища, а тривалого процесу, що передбачає саморозвиток, самовдосконалення і самореалізацію.

7. Орієнтація на збалансовану команду у військово-прикордонному колективі, котра має формуватися таким чином, аби професійні завдання виконувалися структуровано і застосовувався потенціал кожної особистості.

Отже, можна зробити висновок, що у прикордонній службі офіцер-лідер не має сприйматись як сукупність унікальних якостей чи характеристик. Лідер (особливо у військово-прикордонному колективі) – це насамперед синергія однієї людини й усього колективу, лідер – офіцер, покликаний створити можливості для розвитку і спільної діяльності всіх підпорядкованих йому людей, що визнали його лідерство.

Висновки

Українське суспільство зосередилося лише на інноваціях і модернізації, а відтак – на ефективності. Офіцер-прикордонник повинен діяти у професійному середовищі так, аби досягти максимального рівня результативності, проте яким чином провадити цей процес – невідомо. Офіцери переважно діють інтуїтивно, без необхідного підґрунтя знань.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є аналіз змісту лідерства в

сучасному секторі безпеки й оборони України, основні концепції лідерства на Заході, потенціал імплементації західних концепцій лідерства в українському суспільстві.

Перелік джерел посилання

1. Ахундова А. Проблеми політичного лідерства. *Гілея: науковий вісник*. 2012. Вип. 58. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_58/Gileya58/P8_doc.pdf (дата звернення: 12.01.2024 р.).
2. Біленко С. С. Сутність і специфіка інституту політичного лідерства в сучасному українському політичному просторі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02. Одеса, 2004. 16 с.
3. Войтюк О., Ваколюк Т. Психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей курсантів-прикордонників під час навчання іноземної мови. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2016. № 3. С. 40 – 52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_pn_2016_3_6 (дата звернення: 20.01.2024 р.).
4. Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера в контексті розвитку української політичної культури: особливості формування та механізми реалізації : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.03. Київ, 2007. 18 с.
5. Карлоф Б., Седерберг С. Виклик лідерів : пер. зі швед. Київ : Справа, 1996. 352 с.
6. Маковський О. К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький : НАПВУ, 2002. 18 с.
7. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2009. 22 с.
8. Мітлош А. В. Психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Київ, 2007. 24 с.
9. Осипова С. А. Сучасні тенденції формування інституту політичного лідерства та їх прояв в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02. Одеса, 2006. 16 с.
10. Пахарев А. Д. Політичне лідерство: історико-політологічний контекст і сучасне становище : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02. Київ, 2003. 32 с.
11. Пономарьов О. С. Феномен лідерства в контексті суспільних потреб. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 4. С. 11–19.
12. Психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів : метод. посіб. / Агаєв Н. А. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2014. 209 с.
13. Ратич Б. Я. Історична ретроспектива поглядів на роль лідерів у військовому колективі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2015. № 1. С. 173 – 185. URL: <http://surl.li/uorkw> (дата звернення: 03.01.2024 р.).
14. Романовский А. Г., Михайличенко В. Е., Грень Л. Н. Педагогіка лідерства : монографія. Харків : ФЛП Бровин А. В., 2018. 500 с.
15. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2005. 23 с.
16. Финдельман Г. Н. Характерные черты лидера в менеджменте. URL: <http://www.management.com.ua/hrm/hrm123.html> (дата звернення: 26.01.2024 р.).
17. Шурко О., Новик А. Формування іміджу авторитетного лідера в сучасних умовах. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2010. Вип. 22. С. 100–105.
18. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Луганськ, 2006. 21 с.
19. Marvin Bower Developing leaders in a business. URL: <http://surl.li/uorlh> (дата звернення: 16.01.2024 р.).
20. Stogdill R. Handbook of Leadership: a survey of theory and research. New York : Free Press, 1974. 613 p.
21. Hsieh Tsun-yan, Yik Sara. Leadership as the starting point of strategy. URL: <http://surl.li/uorll> (дата звернення: 25.01.2024 р.).
22. Yukl G. An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *The Leadership Quarterly*. 1999. Vol. 10 (2). Pp. 285–305.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2024 р.

Торічний Вадим Олександрович – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри національної безпеки та управління Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0003-3336-6386>

Федорчук Анатолій Вікторович – кандидат військових наук, начальник кафедри національної безпеки та управління Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0003-3369-8188>

Глуздань Олексій Петрович – кандидат військових наук, начальник кафедри прикордонної безпеки Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-6986-5833>